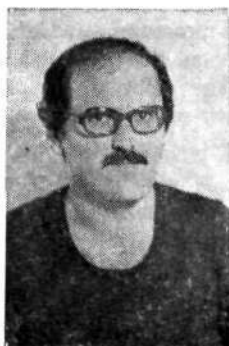

ODMEVI NA ...

Janez
Strehovec**Zadrede z estetiko**

(Ob Matjaža Potrča Nekaj beležk o estetiki)

Ne! Z omenjenim besedilom Matjaža Potrča, nastalim kot zapis ob branju moje knjige *Oblika* kot problem, ne bom polemiziral, vsaj ne v svojem jeznem in hudobnem slogu. Potrč se nikakor ni navduševal nad mojim knjižnim delom, včasih so njegova razmišljanja celo na vražje trhlih nogah, tudi netočna in smešno naivna, vendar pa je ocenjevalčeva popolna pravica, da v recenziji napiše,

kar misli in hoče. Kot pisec omenjene dokaj hermetične in mestoma tudi pusto pisane knjige sem mu za branje in oceno dela celo zelo hvaležen.

S tem svojim spisom, ki je zato, upam, bolj samostojno razmišljanje kot replika na Potrčevo oceno, se odzivam na njegov tekst le zato, ker je v njem avtor odprl več smiselnih in tudi usodnih problemov slovenskega družboslovnega pisanja danes, njegove (ne)-kritične, potrebne ali nepotrebne artikulacije v knjigah, in, seveda, vprašanje neke teorije, ki ji je (po starem) ime estetika. Potrčevo pisanje namreč posrečeno sega prek moje knjige, in predmet tega mojega zapisa je samo v tem prehajanju in koreniti avtorefleksiji. Nič ni manj samoumevnega danes od tkim. estetike. Kot avtor *Oblike* kot problema bi lahko ure in ure razpravljal o estetiki tudi kot fetišu, nekakšnem skupku celo »podnovinarsko« pisanih žargonov in »nakladanj« o umetnosti vsevprek. Vrsta besedil z ambicijo po estetiki se piše, v katerih se neduhovito, vendar ošabno gospodovalno razmišlja o umetnosti. Vse mogoče počez rečeno o njej naj bi zato konstituiralo estetiko. Prav poljubnost, ločena od metodološke strogosti in specialnosti, lastne posebnim znanostim o umetnosti in celo različnim govoricam umetnostne kritike, ki vendarle spoštujejo nekakšen kod kakovostnega pisanja, je zato značilnost številnih tekstov te discipline. Njihov bralec je očitno tudi Matjaž Potrč, ki si je, verjetno bolj ob seznanitvi s common sensom teh del kot z odgovornim študijskim branjem moje knjige zastavil več smiselnih vprašanj, in sicer: kaj je z umetnostjo kot aktualnim predmetom estetike, zakaj iz umetnosti, po Potrčevih besedah, k zunanjemu objektu estetike (pri tem je mišljena nekakšna družbena realnost), zakaj se ukvarjati ali celo trapiti z nekakšno marksistično estetiko, in končno, zadnje ter dejansko najpomembnejše vprašanje, zakaj pisati knjige kot analize teorij drugih in ne pisati iz svoje glave? S tem zadnjim vprašanjem pa je povezano tudi podvprašanje, namreč, zakaj sploh še pisati danes na Slovenskem družboslovne knjige?

Poskušajmo odgovoriti na omenjena vprašanja, najprej na tisto prvo: Kaj je z umetnostjo kot predmetom estetike oziroma estetske

teorije? Estetika kot posebna filozofska disciplina, torej disciplina sistemske filozofije, se je s pristašem wolfovske metafizike Alexandrom Baumgartnom, ki je med leti 1750 in 1758 v Frankfurtu na Odri objavil svojo estetiko (*Aesthetica acromatica*), zamišljeno kot dopolnilo logike in opredeljeno kot teorijo nižjih (čutnih) spoznavnih zmožnosti — *cognitio sensitiva*. Svoje teoretsko »podjetje« je označil za *gnoseologia inferior*, kar naj bi ustrezalo spoznavanju umetniškega predmeta. Ko je pisal Ernst Bloch o preziranju filozofov-estetikov svojega predmeta refleksije že od samega začetka, je mislil predvsem na ta primer. Kantu je bila transcendentalna estetika (v Kritiki čistega uma) znanost o čutnih načelih a priori, predmet njegove knjige o estetiki (*Kritika presodnosti*, 1790) pa je analiza sodb okusa dialektike njihovih antinomij, nastalih v povezavah z naravnimi, umetniškimi in umetelnimi predmeti. Tako Baumgartnova kot Kantova estetika še nista filozofiji umetnosti kot teoriji, ki naj bi obravnavali izključno umetnost, temveč sta predvsem teoriji čutnosti (čutnega spoznanja, čutne negotovosti, sodb okusa, ki se oblikujejo ob »stiku« s čutnimi razredi predmetov). V zgodovini estetike je bila izrazito vplivna tudi tista usmeritev, ki se je oblikovala kot teorija lepega (gr. *kalon*, lat. *pulchrum* oziroma *bellum*). Estetika kot filozofija umetnosti je pravzaprav samo tretja, vendar v 19. in 20. stoletju najbolj izrazita možnost njenega pojavljanja. Schellingova Filozofija umetnosti in Heglova Predavanja iz estetike (predavanja so bila med leti 1817 in 1829) načeljujeta tej usmeritvi, ki pa je, tega se je zavedal že Hegel, skrajno neprimerno označena s tem terminom (estetika).

Tudi sam sem termin estetika oziroma estetska teorija uporabljal v svoji knjigi zgolj kot konvencijo, kajti velik del umetnosti 20. stoletja ima bore malo opraviti z estetskim kot čutnim. V tem smislu sem eno poglavje tudi naslovil s *Postestetska teorija umetnosti*. 20. stoletje je tudi okolje, v katerem je prišlo do nekaj pomembnih poskusov preseganja tiste zgodovinske usmeritve estetike, ki se misli in piše kot filozofija umetnosti, in ima torej umetnost za svoj ekskluzivni predmet. Pri tem mislimo na Haugovo koncepcijo blagovne estetike in njene kritike, Walterja Benjamina fragmente za teorijo estetizacije politike, Herberta Marcuseja koncepcijo družbe kot umetniškega dela, Huizingovo pojmovanje »*homo ludens*« in poskuse teorije estetike vsakdanjega življenja. Za te poskuse in tudi že relativno razvite teoretske osnutke je značilno, da označuje pri njih termin estetika ponovno teorijo tistega, kar je lastno čutom (in le v omejenem obsegu še umetnosti). V prvi plan prihajajo zato problemi estetizacij kot čutnih fascinacij, namenjenih politični homogenizaciji in niveliranju družbe, vprašanja vseh sektorjev čutnosti (tudi telesa), ki stopajo v pogon političnih strategij (v tej zvezi tudi kritika manipulacij z mladimi, mlado, svežo krvjo), kritika čutnosti kot elementa družbene (de)integracije, tematizacija čutnosti v opoziciji do sistemov racionalnega gospostva itn. Verjetno je dejanska priložnost (filozofske) estetike prav v opuščanju tiste posebne estetike, ki »živi« zgolj kot filozofija umetnosti, in v prehajanju k estetiki kot teoriji čutnosti, čutnih fascinacij, estetizacij, sistemov modeliranja in političnega prisvajanja čutnosti v 20. stoletju. V tem smislu se tudi sam poleg ukvarjanja s problemi filozofske estetike

že dve leti skušam tudi z analizami fragmentov tkim, estetike Tretjega Reicha.

Potrč in tudi sam sem pravzaprav zastavil vprašanje, kako je z umetnostjo kot predmetom estetike? Poleg že zapisanega posrednega sem dolžan tudi neposreden odgovor. Nekakšna (aktualna) umetnost, ki naj bi bila atraktiven predmet estetike in naj bi ji s tem nabijala tudi menjalno vrednost na tržišču artefaktov duhovne produkcije, obstaja zgolj v institucijah kulturne industrije, muzejih in galerijah, opernih in gledaliških hišah, založništvu in kinematografiji. Vrsta poljudnih čeb-ljajočih poskusov razmišljanja jo skuša sicer naivnorealistično posrkati vase, navezati torej nekakšen stik z njo . . . Vesel sem, ker upam, da se nisem spoprijateljil z njo na takšen način. Estetiko tudi kot tradicionalno filozofijo umetnosti vendarle razumem kot produkcijo spoznanj in predvsem konstrukcijo. Mislim na filozofsko konstrukcijo sveta v obliki in stopnji umetniškega, ki nikakor ni identičen s konkretnim okoljem realnih umetniških del. Ne Van Goghovih ne Andyja Warhola del pri najboljši volji ne pripustim »pod streho« Oblike kot problema.

Vprašanje o povezanosti umetnosti z neumetniško realnostjo, tudi kot očitek, da sem prvo interpretiral s pomočjo (in jezikom) druge? V svojem delu sem estetiko obravnaval izključno kot filozofijo umetnosti, kar pomeni, da sem — v smislu prejšnje pojasnitve — »konstruiral svet v obliki in stopnji umetnosti«; pri tem sem poudarek namenil tisti njegovi razsežnosti, ki je povezana s krhkim, fragmentarnim okruščkom in ne totaliteto. Pri tem so me zanimala vprašanja umetniškega dela, njegovega statusa (svetovnosti) in tudi njegovega zanikanja z metamorfozami v avantgardistično situacijo in instalacijo. Seveda pa je ta avtonomna filozofska produkcija kot konstrukcija samo en vidik uporabljenega postopka. Drugi (dejansko, temporalno je prvi) je zavezan samemu hermenevtičnemu postopku: razumevanju dela iz njegovega zgodovinskega sveta in obratno. S takim dvosmernim dekodiranjem pridemo šele do surovine, materiala konstrukcije: zemlje, sveta, narave, zgodovine, institucije, posameznika, mesta (s podzemljem), industrije.

Avtor ocene mi očita tudi ozko usmerjenost k nemški kulturi, filozofiji in umetnostni kritiki. Tako hudo le ni, če pa že je, potem menim, da ni preveč narobe, kajti dela pglavitnih mislecev nemške klasične filozofije Kanta, Schellinga, Hegla in tudi Schillerjevi ter Goethejevi fragmenti iz filozofije umetnosti so vrhunska dediščina te filozofske usmeritve. Pomembno pri obravnavanih avtorjih (od Benjamina in Fischerja do Lukácsa in Blocha) je, da so njihova dela pisana v živem dialogu z omenjeno tradicijo. V tej zvezi pa smo tudi že prišli do vprašanja o smiselnosti ali nesmiselnosti tkim. marksistične estetike.

Pisca teh besed zanima marksizem izključno kot teoretski, študijski izziv. Njegove povezave z nekakšnim konkretnim razrednim bojem oziroma bojem za oblast, ki so predmet političnega naboja marksizma, me nikakor ne zanimajo. Tudi nisem član zveze komunistov ne kakega drugega politburoja; od zvez sem včlanjen le v tisto, katere člani imamo zelene izkaznice — planinsko.

Marksistične oziroma neomarksistične avtorje estetike obravnavam preprosto zato, ker mi to prija. Prija pa mi, ker se v delih teh avtorjev

smiselno ohranja, nadaljuje in aktualizira vrhunska dediščina filozofije umetnosti 18. in 19. stoletja. Ne v fenomenološki ne v strukturalistični ne v freudovsko-lacanovski filozofski tradiciji ne živijo več teoretski potenciali Heglovih, Schillerjevih in Schellingovih spisov iz estetike. Ta dediščina pa se, nasprotno, ohranja v estetski misli avtorjev Kritične teorije družbe od Benjamina do Adorna, v prispevkih Fischerja, Blocha, Lefebvra, Garaudyja, Teigeja, Caudwella, Jamesona, Gramscija, Lukácsa in Morawskiga. Ne zanima me nekakšna bojevitost marksističnosti njihovih del, temveč njihov aktualen in relevanten teoretski impulz, po katerem so — mimo atributov leve ali desnice, rdeče ali drugačne barve — (še) danes pravcati izziv, podobno kot, na primer, teksti Rolanda Barthesa, Hartmannovi in Ingardnovi prispevki k fenomenološki estetiki, Julije Kristeve Revolucija pesniške govornice, Renata Poggiolija Teorija avantgardne umetnosti itn.

Dobro, nekaj stvari sem v zvezi z estetiko, upam, pojasnil, toda kako odgovoriti na Potrčevo vprašanje v zvezi z današnjim pisanjem družboslovnih knjig na Slovenskem? *Oblika kot problem* vseeno ni tako naivno pisano delo, kot mi mestoma očita Potrč, vendar je tudi pri tej knjigi na delu neka posebnost slovenskega družboslovnega pisanja: pretežno monografske študije o Benjaminovi, Blochovi in Bürgerjevi estetski teoriji sem objavil v tej knjigi tudi zato, ker ni na Slovenskem ne prevodov njihovih najpomembnejših del niti ne obsežnejših filozofskih analiz teh del. Moja knjiga ima zato vendarle tudi informacijsko funkcijo; ne prinaša toliko neke »Strehovčeve estetike«, kot verjetno upravičeno in smiselno seznanja z estetiko drugih, pri nas še ne dovolj filozofsko osvetljenih avtorjev.

Seveda pa to dejstvo še ne pojasni vseh zadreg z zadevnimi knjigami. Pri moji je namreč smiselno tudi vprašanje, zakaj in predvsem za koga sem jo sploh napisal? Nisem predavatelj, nimam svojih dijakov ali študentov, torej tudi nisem kak vodilni ideolog na polju kulturnega življenja, kar pomeni, da branje moje knjige ne obvezuje nikogar. *Oblika kot problem* je tudi pisana onstran atraktivnih opozicij znanost/ideologija in znanost/samoupravljanje, zato je brez tistega politikantskega mika, ki bi ji danes lahko nabijal menjalno vrednost na knjižnem trgu.

V zvezi z mojo odločitvijo za knjigo pa me je Potrč izzval tudi z vprašanjem, zakaj pisati pretežno o teorijah starejših (in celo pokojnih) avtorjev in ne o tistih zdajšnjih, ki bi se lahko branili, ugovarjali. Moj odgovor: Tudi filozof, ki bi vse življenje strokovno in odgovorno razmišljal o opusu kakega antičnega ali srednjeveškega misleca, inovativno razlagal njegove poglede in pisal o njih, bi lahko svojim »sodobnikom« povedal več zanje bistvenega in smiselnega kot nekdo, ki se ukvarja le s prvim konjunkturnim sodobnikom. Oba s Potrčem pozna veliko takih »primerov«.

Dobro, ali pa tudi ne. Tudi s tem pojasnilom še nisem povsem izčrpal Potrčevih vprašanj v zvezi s knjigo. Vrsta se jih še odpira, kajti paradoksi in težave so z družboslovno knjigo na Slovenskem danes. Imeti moč in molčati, zadržati znanje zase, je zato alternativna drža, ki bi se je nekateri ne smeli braniti. Morda sem eden prvih med njimi . . .

Kot človek časnika, ki se končuje s Pa še to, ne morem brez tega dodatka tudi v tem zapisu. Moj Pa še to se glasi: Kar duhovit

spis je napisal Potrč ob moji knjigi, naravnost fenomenalna so njegova kontrastiranja in opozicije med enim Strehovcem in enim Potrčem, zdaj je prvi na levi in drugi na desni, malo naprej v tekstu pa sta vlogi zamenjani, tudi Potrč se mojstri v samokritiki, češ da je komaj malo boljši od Strehovca itn., vendar pa si je pri koncu besedila vendarle privoščil opazko, ob kateri ugovarjam. (Mimogrede, ko to počnem, pomeni, da malo opuščam uvodno ekspozicijo tega teksta, skratka tako »fin« in čisto nič oseben, kot sem obljubljal na začetku, vendarle nisem . . .) Potrč namreč piše, da »desni antipod na primer trdi, da ima »umetnost pomen zgolj v okvirih razrednega boja«.

Pač, kot časnikar, torej človek žive, nestrpne, vročične aktualnosti — moji teksti v Delu živijo le eno dopoldne, že radijski dnevnik ob 15.30 načne s svežimi informacijami zapisano v Delu (na dan poprej nanašajočo se) produkcijo informacij, da bi dokončno umrli z večernim TV dnevnikom — počnem vrsto nespametnih stvari, motim se, skratka, plavam med ekstremi itn. Vendar navzlic tem oslarijam ne v Obliki kot problemu ne kje drugje ne povezujem umetnosti z razrednim bojem. Meje moje poklicne norosti imajo vendarle ostre robove.

Bodi dovolj. Ta moj Pa še to je morda nekam odveč, sicer pa ne more škoditi Matjažu Potrču, ki je človek s posluhom za stil, pravi pesnik in mojster na torišču filozofije znanosti, jezika in logike.

PREJELI SMO

Slovenščina, šolstvo in slovenstvo

Zoran STEVILKA 80/85
Božič DATUM 17. oktobra 1985

Uredništvo SODOBNOSTI
tov. Ciril ZLOBEC
61000 LJUBLJANA
Mestni trg 26

Spoštovani!

Pošiljamo Vam referat Slovenščina, šolstvo in slovenstvo, ki ga je predsednik Slavističnega društva Nova Gorica profesor Zoran Božič prebral 3. oktobra t.l. na strokovnem zborovanju slovenskih slavistov v Novi Gorici. Slavistično društvo Slovenije je sprejelo referat kot izhodišče za nadaljnje reševanje perečih vprašaj slovenskega šolstva. Zato Vas prosimo, da objavite referat v Vaši reviji oz. Vašem glasilu.

Predsednik SD Slovenije:
izr. prof. dr. Aleksander Skaza